

РОЗДІЛ IV

Регіональна економіка та економіка природокористування

УДК [338.45:66]:332.1(477)

Ищук Світлана
доктор економічних наук, професор,
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України»,
завідувач відділу проблем реального сектора економіки регіонів;
м. Львів; ORCID ID 0000-0002-3698-9039
e-mail: iso.ird@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-01-68-76>

ХІМІЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ОЦІНКА ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Проаналізовано динаміку і ключові тенденції розвитку хімічної промисловості регіонів України упродовж 2012–2017 років. Здійснено розрахунок множини показників, які відображають: темпи приросту обсягу реалізованої хімічної продукції і частку експорту в ній; продуктивність праці; рентабельність операційної діяльності; фінансовий результат (сальдо); частку прибуткових хімічних підприємств. На підставі результатів проведених оцінок усі регіони України умовно розділено на чотири групи за рівнем потенціалу та ефективністю функціонування хімічної промисловості. Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на збільшення експортного потенціалу хімічних виробництв шляхом стимулювання зовнішньоекономічної активності підприємств і їх технічне переоснащення, а також створення нових високотехнологічних виробництв.

Ключові слова: хімічна промисловість, виробництво, обсяги реалізації хімічної продукції, ефективність, експорт.

Ищук Светлана
доктор экономических наук, профессор,
ГУ «Институт региональных исследований
им. М.И. Долішнього НАН України»,
заведующая отделом проблем реального сектора экономики регионов;
г. Львов; ORCID ID 0000-0002-3698-9039
e-mail: iso.ird@ukr.net

ХИМИЧЕСКАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ: ОЦЕНКА ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ И ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

Проведен анализ динамики и ключевых тенденций развития химической промышленности регионов Украины в течении 2012–2017 годов. Проведен расчет набора показателей, которые отражают: рост объема продаж химической продукции и долю экспорта в нем; производительность труда; рентабельность операционной деятельности; финансовый результат (сальдо); долю прибыльных химических предприятий. На основании результатов проведенных оценок все регионы Украины условно разделены на четыре группы, в зависимости от уровня потенциала и эффективности функционирования химической промышленности. Предложен комплекс мер, направленных на увеличение экспортного потенциала химических производств путём стимулирования внешнеэкономической активности предприятий и их технического перевооружения, а также создания новых высокотехнологических производств.

Ключевые слова: химическая промышленность, производство, объёмы реализации химической продукции, эффективность, экспорт.

Ishchuk Svitlana
Dr. Sc. (Econ.), Professor,
SI «Institute of Regional Research
n.a. M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine»
Head of the Department of problems of real sector of regions economy;
Lviv; ORCID ID 0000-0002-3698-9039
e-mail: iso.ird@ukr.net

CHEMICAL INDUSTRY OF THE REGIONS OF UKRAINE: ASSESSMENT OF THE DYNAMICS OF DEVELOPMENT AND EFFICIENCY OF FUNCTIONING

The chemical industry is one of the key export-oriented sectors of the national economy. Given the intensification of the processes of globalization and competition in the global market for chemical products, this sector of the domestic industry needs in-depth assessments at the regional level. The purpose of the article is to group the regions of Ukraine by the level of potential, dynamics of development and efficiency of the functioning of the chemical industry. For realization of the set tasks the calculation and estimation of the set of indicators, which reflect: the growth rate of the volume of chemical products sold and the share of exports in it, as well as labor productivity, operating profitability, financial result (balance) and the share of profitable enterprises of the chemical industry of the regions of Ukraine. Based on the dynamics of the values of the main performance indicators and economic efficiency of the chemical industry in 2017, the regions of Ukraine are conditionally divided into 4 groups: group 1 – regions with significant potential and high efficiency (Dnipropetrovsk, Kyiv, Kharkiv, Poltava and Vinnytsia regions); group 2 – regions with significant potential, but low efficiency (Cherkasy, Ivano-Frankivsk, Zaporozhye, Sumy, Rivne, Donetsk, Lugansk and Odessa regions); group 3 – regions with insignificant potential, but high level of efficiency (Lviv, Zakarpattia, Zhytomyr, Mykolayiv and Kherson regions); group 4 – regions with insignificant potential and low efficiency (Ternopil, Kirovograd, Chernihiv, Khmelnytsky, Volyn and Chernivtsi regions). The complex of measures aimed at increasing the export potential of domestic chemical production, which in particular, provides for stimulation of export activity of enterprises and their technical re-equipment, as well as the creation of new high-tech industries and the implementation of infrastructure projects in the regions of Ukraine, is proposed.

Key words: chemical industry, production, sales volumes of chemical products, efficiency, export.

Постановка проблеми. Рівень «хімізації» є загально визнаним критерієм суспільно-економічного розвитку будь-якої країни. Так, у промислово-розвинутих країнах частка хімічної продукції у промисловому виробництві становить від 5–8 % до 13–16 %, тоді як в Україні – менше 3 %. Структура виробництва хімічних речовин і хімічної продукції в Україні упродовж останніх 5-ти років не змінила свого сировинного спрямування, оскільки у ній надалі домінують (із часткою >65 %) основна хімічна продукція, добрива і азотні сполуки, пластмаси і синтетичні каучуки в первинних формах. Незначні зміни у цій структурі стали наслідком збільшення виробництва лакофарбової та іншої хімічної продукції, передусім споживчого призначення. Останнє є свідченням несистемного структурного реформування вітчизняної хімічної промисловості, яке здійснювалося на рівні окремих підприємств у відповідь на зростання локального (секторального) попиту на ті чи інші види хімічної продукції. Українські хімічні виробництва є експортоорієнтованими (частка експорту в обсязі реалізованої хімічної продукції у 2017 році становила ≈60 %) і, водночас, імпортозалежними (частка імпорту у проміжному споживанні виробництва хімічних речовин і хімічної продукції складає >95 %), а відтак, динаміка та результати їх функціонування безпосередньо залежать від кон'юнктури на світовому ринку хімічної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на ключову роль хімічної індустрії у підтримці збалансованого соціально-економічного розвитку, цей сектор економіки є об'єктом системних досліджень інститутів економічного профілю Національної академії наук України. Так, колективом вчених Інституту економіки промисловості у науковій доповіді про стан промисловості України було проведено оцінку основних показників виробництва хімічних речовин та хімічної продукції упродовж 2010–2015 років та визначено два стратегічні напрями розвитку вітчизняної хімічної промисловості в умовах реалізації неіндустріальної концепції [1, с. 302–305]. Проблематику функціонування хімічних кластерів Європи та перспективи їх створення в Україні детально висвітлено у [2]. Науковцями Інституту економіки і прогнозування ґрунтовно досліджено вплив імплементації положень Угоди про зону вільної торгівлі на стан і перспективи розвитку хімічних виробництв в Україні, зокрема в напрямку нарощення експортного потенціалу та імпортозаміщення [3, с. 69–80]. Оцінку ринку продукції основної хімії та добрив проведено у [4, с. 43–47].

Постановка завдання. Масштабність вітчизняної хімічної індустрії та її неоднорідність у регіональному розрізі потребує відповідних комплексних оцінок. Звідси, метою статті є групування регіонів України за рівнем потенціалу, динамікою розвитку та ефективністю функціонування хімічної промисловості.

Виклад основного матеріалу. У 2017 році значення показників динаміки розвитку хімічної промисловості суттєво покращилась як в Україні загалом, так і в більшості регіонів. Так, темпи приросту обсягу реалізації хімічної продукції були від'ємними лише в 5-ти областях (проти 10-ти у 2016-му), а темпи приросту експорту – у 9-ти областях (проти 14-ти). Особливо варто відзначити Івано-Франківську область, в якій значення названих показників зросли, відповідно, у 4,6 і 4,3 разу (табл. 1). Темпи приросту експорту хімічної продукції у 2017 р., порівняно з 2016-м, стали додатними у Вінницькій, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Львівській, Миколаївській, Херсонській і Чернівецькій областях. Натомість у Житомирській, Сумській і Харківській – знизилась до від'ємних значень.

Таблиця 1

Темпи приросту обсягу реалізованої хімічної продукції

Регіон	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Україна	0,625	0,063	-0,133	0,027	0,365	-0,110	0,086
Вінницька	0,394	0,265	0,447	0,073	0,295	0,118	0,140
Волинська	0,084	0,352	-0,084	0,413	1,103	-0,088	0,056
Дніпропетровська	0,488	-0,228	0,295	0,417	0,632	-0,205	0,245
Донецька	0,869	0,229	-0,167	-0,671	-0,344	0,211	-0,126
Житомирська	0,512	-0,253	0,027	0,362	0,407	0,320	0,228
Закарпатська	0,224	0,016	0,226	0,430	0,430	-0,196	0,095
Запорізька	0,259	0,072	-0,002	0,183	0,203	0,016	0,411
Івано-Франківська	3,474	0,121	-0,803	0,446	0,146	-0,146	4,585
Київська	-0,029	2,069	0,907	0,005	0,188	0,050	0,059
Кіровоградська	0,112	-0,048	0,121	0,247	0,533	-0,115	-0,103
Луганська	0,821	-0,040	-0,146	-0,507	-0,377	0,588	0,041
Львівська	-0,321	1,480	-0,019	-0,031	0,111	0,092	0,176
Миколаївська	0,184	0,004	0,153	0,382	0,356	0,151	0,124
Одеська	0,494	-0,040	-0,086	0,114	1,048	-0,558	-0,729
Полтавська	0,626	0,955	-0,466	0,231	0,379	-0,071	0,582
Рівненська	0,436	0,100	-0,202	0,365	0,524	-0,218	-0,294
Сумська	1,301	-0,010	-0,200	0,290	0,293	-0,176	0,239
Тернопільська	35,129	-0,722	9,630	-0,475	0,405	-0,168	0,124
Харківська	0,069	0,206	0,200	0,054	0,426	0,186	0,246
Херсонська	1,535	-0,158	-0,323	2,889	-0,496	0,328	0,536
Хмельницька	0,032	0,012	-0,063	-0,182	0,799	0,288	0,240
Черкаська	0,506	-0,064	-0,185	0,271	0,454	0,139	-0,469
Чернівецька	0,655	0,674	-0,354	-0,072	0,539	0,179	0,013
Чернігівська	-0,296	-0,227	0,260	0,196	0,314	0,305	0,562

Джерело: Авторські розрахунки за даними Державної служби статистики України [5] і Головних управлінь статистики в областях

Падіння обсягів реалізації хімічної продукції у 2017 році посилилось в Одеській (-72,9 % проти -55,8 % у 2016-му) і Рівненській (-29,4 % проти -21,8 %) областях. Темпи приросту цього показники стали від'ємними в Донецькій (-12,6 % проти 21,1 %) і Черкаській (-46,9 % проти 13,9 %) областях та залишилися від'ємними у Кіровоградській (-10,3 % проти -11,5 %).

Виходячи з динаміки ключових показників діяльності та показників економічної ефективності хімічної промисловості у 2017 році (табл. 2), регіони України умовно розділено на 4 групи:

Показники ефективності функціонування хімічної промисловості регіонів України

Регіон	Продуктивність праці, грн./ос.				Рентабельність операційної діяльності, %				Фінансовий результат (сальдо), млн. грн.					Частка прибуткових підприємств, %				
	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017
Україна	673083,8	1095170,7	1008913,3	1174421,4	-23,5	-14,9	-13,0	-1,5	-8082,0	-35508,5	-34299,8	-18021,2	-5993,5	63,7	65,1	74,9	73,7	72,8
Вінницька	1186947,0	1409271,7	1719469,5	1844865,1	13,3	7,5	6,6	н. д.	140,5	165,5	123,9	145,5	н. д.	59,5	67,6	73,7	67,4	н. д.
Волинська	248472,3	522463,0	476559,3	496772,7	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	-1,3	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	50,0	н. д.	н. д.	н. д.	63,6
Дніпропетровська	1079889,8	1762677,1	1348481,3	2003079,0	1,2	1,1	3,1	12,1	75,5	-518,7	-594,6	-120,1	809,7	66,7	69,8	80,7	82,6	80,1
Донецька	412013,8	1001983,8	1329300,3	1544453,4	1,8	-10,0	-10,1	-1,5	-1767,7	-28,3	-127,0	-95,9	-15,3	60,4	62,2	66,7	68,3	76,3
Житомирська	764855,0	807215,4	1015224,0	1197543,5	12,2	9,2	7,1	7,4	16,1	37,0	43,2	40,7	56,4	75,0	65,0	88,9	75,0	65,2
Закарпатська	1079122,4	1543515,7	1240876,6	н. д.	10,2	4,2	0,6	3,7	51,0	96,3	56,6	3,0	27,4	54,5	54,5	60,0	66,7	61,5
Запорізька	255316,9	965497,0	1030319,8	1642581,4	-10,5	-26,0	-20,1	1,9	-458,6	-4911,0	-5538,0	-2871,8	-35,7	70,0	65,0	85,0	74,1	82,0
Івано-Франківська	470204,8	581955,0	517417,5	2500081,0	-25,3	-28,9	-26,2	-5,3	-810,8	-6300,3	-7091,0	-3584,7	-2092,4	67,6	68,4	81,8	77,4	87,9
Київська	1480761,8	1674736,4	1758889,1	1844541,0	10,9	15,6	9,7	4,9	20,5	-606,8	-41,2	240,5	114,3	59,5	59,5	76,1	79,5	71,9
Кіровоградська	435223,7	667369,7	590685,0	490670,7	н. д.	3,6	0,7	1,0	н. д.	н. д.	3,2	-12,2	-4,1	н. д.	н. д.	60,0	68,2	60,9
Луганська	314784,8	183654,2	368395,3	525359,5	-56,1	-38,2	-49,0	-22,6	-2199,4	-10171,6	-9829,5	-6136,3	-1572,0	44,4	51,4	56,8	68,4	65,0
Львівська	1232283,9	1564108,1	1708225,1	2035579,3	-31,6	7,3	8,2	6,5	13,4	н. д.	35,4	57,6	53,6	63,2	59,7	73,3	71,4	74,2
Миколаївська	370500,0	502500,0	787074,8	783132,5	18,7	22,6	23,1	27,5	7,9	14,9	22,2	23,9	н. д.	85,7	76,9	91,7	87,5	н. д.
Одеська	1229253,7	2575570,1	1166526,6	355208,9	-3,7	4,6	-30,5	-35,2	-1148,8	-387,3	206,8	-2714,0	-1317,5	67,7	66,1	76,3	74,5	67,9
Полтавська	1530352,5	2411432,4	2239362,9	3808935,2	-4,8	-6,4	1,5	11,2	3,8	-64,1	-123,5	-14,2	171,9	74,2	65,5	66,7	83,3	81,3
Рівненська	623,0	971,1	835,9	746441,0	-39,0	н. д.	-25,7	-32,2	-857,9	-6628,9	-6122,9	-2104,4	-1097,4	50,0	58,3	69,2	58,6	52,8
Сумська	315282,3	412473,3	340013,6	420552,5	-3,4	2,4	0,8	1,1	10,3	-125,6	48,2	9,9	-22,5	48,7	42,1	64,7	62,5	62,9
Тернопільська	5803101,0	8155041,0	н. д.	н. д.	-22,5	-6,5	-0,9	н. д.	-6,4	-1,2	-6,1	-2,1	н. д.	42,9	70,0	63,6	54,5	н. д.
Харківська	512400,4	703781,5	834423,5	н. д.	5,8	12,5	11,5	9,7	31,2	35,6	222,4	250,1	232,1	64,5	68,1	73,0	71,3	70,2
Херсонська	1754000,0	3836000,0	н. д.	н. д.	6,3	16,2	н. д.	12,0	1,9	8,5	48,1	н. д.	9,2	н. д.	н. д.	100,0	н. д.	н. д.
Хмельницька	н. д.	1838190,0	н. д.	4383226,9	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.
Черкаська	1147531,7	1698968,7	2027054,1	1238965,5	-35,0	-22,0	-9,5	-5,0	-1370,1	н. д.	-3877,7	-1525,2	-506,9	80,0	75,7	75,7	80,0	71,4
Чернівецька	279000,0	429500,0	637106,9	531727,5	5,7	н. д.	н. д.	6,6	2,4	н. д.	н. д.	н. д.	9,5	60,0	58,8	н. д.	н. д.	50,0
Чернігівська	275,8	362,5	483,5	794444,4	2,6	н. д.	3,1	н. д.	-3,9	-18,6	н. д.	4,0	н. д.	52,2	54,2	н. д.	80,0	н. д.

Джерело: Авторські розрахунки за даними Державної служби статистики України [5] і Головних управлінь статистики в областях

Рис. 1. Інтегрована емпірична модель ефективного розвитку логістики зерна в Україні (власна розробка)

1-ша група – регіони зі значним потенціалом і високим рівнем ефективності (Дніпропетровська, Київська, Харківська, Полтавська і Вінницька області);

2-га група – регіони зі значним потенціалом, але низьким рівнем ефективності (Черкаська, Івано-Франківська, Запорізька, Сумська, Рівненська, Донецька, Луганська і Одеська області);

3-тя група – регіони з незначним потенціалом, але високим рівнем ефективності (Львівська, Закарпатська, Житомирська, Миколаївська і Херсонська області);

4-та група – регіони з незначним потенціалом і невисоким рівнем ефективності (Тернопільська, Кіровоградська, Чернігівська, Хмельницька, Волинська і Чернівецька області).

Незаперечним лідером за рівнем розвитку хімічної промисловості є *Дніпропетровська* область, яка володіє ≈ 50 % запасів корисних копалин, а ступінь її забезпеченості мінеральними ресурсами утричі вищий, аніж у середньому в Україні. У 2017 р. хімічна промисловість області отримала найвищий серед регіонів України фінансовий результат (сальдо) від основної діяльності – 809,7 млн грн (проти збитку 120,1 млн грн у 2016-му).

Інші показники ефективності функціонування хімічної промисловості Дніпропетровської області також були одними з найвищих, зокрема, рентабельність операційної діяльності досягла 12,1 % (проти 3,1 % у 2016-му), а продуктивність праці – понад 2 млн. грн./ос. (проти 1,35 млн. грн./ос.), однак дещо скоротилась частка прибуткових підприємств (до 80,1 % проти 82,6 %). Обсяг реалізованої хімічної продукції в області у 2017 році зріс на 24,5% (після зниження у 2016-му на 20,5%), а темпи приросту капітальних інвестицій у виробництво хімічних речовин і хімічної продукції склали 5,53 разу. Водночас темпи приросту експорту хімічної продукції залишаються від'ємними з 2015 року. Як наслідок, частка експорту в обсязі реалізованої хімічної продукції цього регіону у 2017 році зменшилась до 33,41 % (проти 39,02 % у 2014-му) (табл. 3). Значним потенціалом розвитку хімічної промисловості володіють також Харківська, Київська, Полтавська і Вінницька області, підприємства яких демонструють високий рівень ефективності функціонування.

Таблиця 3

Частка експорту в обсязі реалізованої хімічної продукції, %

Регіон	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Україна	68,75	67,13	66,80	63,44	57,99	59,39
Вінницька	16,18	23,99	44,46	27,56	19,37	18,32
Волинська	н. д.	н. д.	н. д.	89,55	н. д.	90,61
Дніпропетровська	32,28	35,35	39,02	33,80	41,86	33,41
Донецька	65,04	55,83	45,77	39,30	24,56	27,45
Житомирська	9,83	14,47	11,96	8,95	16,31	4,20
Закарпатська	10,87	10,36	7,24	55,01	49,39	64,42
Запорізька	69,07	84,04	75,52	82,96	86,07	77,96
Івано-Франківська	24,30	3,00	39,24	46,56	24,22	23,85
Київська	38,26	10,81	20,30	26,26	30,74	33,14
Кіровоградська	19,76	12,56	10,94	15,29	32,78	54,65
Луганська	55,85	45,01	38,33	18,81	20,57	26,16
Львівська	10,98	10,99	25,36	25,07	19,91	23,74
Миколаївська	98,06	88,30	72,80	89,80	82,33	97,11
Одеська	92,70	91,43	98,02	96,53	93,68	н. д.
Полтавська	30,08	64,46	68,92	54,12	69,70	60,73
Рівненська	48,97	43,27	45,12	48,27	21,08	23,51
Сумська	55,80	43,90	37,92	37,70	57,90	38,94
Тернопільська	30,13	0,42	10,06	19,78	36,53	46,65
Харківська	28,62	23,78	33,32	44,11	44,57	27,02
Херсонська	7,23	19,42	5,85	15,69	7,20	8,59
Хмельницька	75,93	19,54	37,31	41,17	44,39	58,57
Черкаська	47,61	33,62	27,69	9,98	9,85	4,18
Чернівецька	30,93	39,78	66,26	29,51	27,90	45,53
Чернігівська	12,44	4,66	72,34	7,10	8,43	6,94

Джерело: Авторські розрахунки за даними Державної служби статистики України [5] і Головних управлінь статистики в областях

Харківська область – це регіон із високим рівнем розвитку економіки, що обумовлено передусім його вигідним географічним розташуванням, зокрема близькістю до вугільно-металургійної бази Донбасу і Придніпров'я. Для хімічної промисловості цієї області характерний майже незмінно високий рівень ефективності функціонування за всіма аналізованими показниками. Окрім того, у Харківській області додатні темпи приросту обсягу реалізованої хімічної продукції, а з 2014 року – і темпи приросту капітальних інвестицій у виробництво хімічних речовин і хімічної продукції. Водночас частка експорту в обсязі реалізованої хімічної продукції цього регіону є порівняно невисокою – 27,02 % у 2017 році (проти 44,57% у 2016-му), що, своєю чергою, стало наслідком зниження темпів приросту експорту хімічної продукції.

Київська область – регіон, на розвиток промислового сектора економіки якого значною мірою впливає знаходження на його території столиці України. Для хімічних підприємств цієї області загалом характерний високий рівень ефективності функціонування, однак у 2017 році, порівняно з попереднім, значення аналізованих показників суттєво знизились, зокрема: рентабельність операційної діяльності – на 4,8 в.п., частка прибуткових підприємств – на 7,6 в.п., фінансовий результат (сальдо) – на 126,2 млн. грн. Натомість продуктивність праці підвищилась на 4,87 %. Також із 2015 року в Київській області темпи приросту капітальних інвестицій у виробництво хімічних речовин і хімічної продукції щорічно становлять понад 90 %. Додатними із 2016 року є і темпи приросту експорту хімічної продукції. Як наслідок, частка експорту в обсязі реалізованої хімічної продукції цього регіону зросла до 33,14 % у 2017 році проти 10,81 % у 2013-му.

Полтавська область віднесена до категорії перспективних передусім через сировинну базу. Ця область є провідним нафтогазовидобувним регіоном України – близько 40% українського газу та кожна 5-та тонна нафти з конденсатом видобувається з його надр, які характерні унікальним набором родовищ паливно-енергетичної та мінеральної сировини. У 2017 році хімічні підприємства цього регіону досягли найвищого в Україні рівня продуктивності праці – понад 3,8 млн. грн./ос. Таке зростання стало наслідком збільшення обсягу реалізованої хімічної продукції на 58,2%. Водночас відбулось суттєве зростання значень інших показників економічної ефективності функціонування хімічної промисловості: фінансовий результат склав 171,9 млн. грн. (проти збитку 14,2 млн. грн. у 2016 році), а рентабельність операційної діяльності – 11,2% (проти 1,5%). Також область із 2016 року нарощує експортний потенціал, зайнявши у 2017-му 7-ме місце серед регіонів України за часткою експорту в обсязі реалізованої хімічної продукції (60,73%).

Хімічна промисловість *Вінницької області* динамічно розвивається. Так, у 2017 році темпи приросту обсягу реалізованої хімічної продукції склали 14,0 % (проти 11,8 % у 2016-му), темпи приросту експорту хімічної продукції – 3,6 % (проти -32,8 %), а темпи приросту капітальних інвестицій у виробництво хімічних речовин і хімічної продукції – 178,1% (проти 30,0 %). Показники ефективності функціонування хімічної промисловості в регіоні упродовж аналізованого періоду також були порівняно високими: позитивні фінансові результати (сальдо) і рентабельність операційної діяльності, однак, відносно невелика частка прибуткових підприємств (60÷70 %).

Черкаська область володіє значним потенціалом для розвитку хімічної промисловості, однак унаслідок збиткової діяльності ПАТ «Азот» (одного з найпотужніших хімічних підприємств України) цей регіон віднесено до **2-ї групи**. У 2017 році, порівняно з попереднім роком, обсяг реалізованої хімічної продукції в регіоні зменшився на 46,9 %, а темпи приросту обсягу експорту хімічної продукції були від'ємними з 2012 року. Від'ємними також залишаються значення показників фінансового результату і рентабельності операційної діяльності. У 2017 році частка прибуткових хімічних підприємств в області зменшилась до 71,4 % (проти 80,0 % у 2016-му), а продуктивність праці – на 38,88 % при одночасному зменшенні чисельності працівників на 689 осіб. Наслідком цих та інших деструктивних процесів стало скорочення частки експорту в обсязі реалізованої хімічної продукції регіону до 4,18 % проти 47,61 % у 2012 році.

Івано-Франківська область (регіон зі значною сировинною базою) у 2017 році значно наростила економічний потенціал розвитку своєї хімічної промисловості. Так, обсяг реалізованої хімічної продукції в області збільшився у 4,6 разу, обсяг експорту – у 4,3 разу, обсяг капітальних інвестицій у виробництво хімічних речовин і хімічної продукції – у 0,8 разу, а продуктивність праці – у 4,8 разу при зростанні середньооблікової кількості штатних працівників хімічної промисловості регіону на 335 осіб. Однак, ефективність діяльності хімічних підприємств регіону у 2017 році залишилась

низькою (від'ємні фінансові результати і рентабельність операційної діяльності), хоча частка прибуткових підприємств зросла до 87,9 % проти 77,4 % у 2016-му.

Запорізька область – один із найбільш технологічно розвинених регіонів України зі значним науково-технічним та виробничим потенціалом, основу якого складають металургійний, машинобудівний та енергетичний комплекси. У 2017 році область продемонструвала позитивну динаміку ключових показників економічного потенціалу, зокрема, зростання темпів приросту обсягів реалізації та експорту хімічної продукції, а також темпів приросту капітальних інвестицій у виробництво хімічних речовин і хімічної продукції. Підвищився і рівень ефективності функціонування хімічної промисловості регіону: продуктивність праці збільшилась у 1,6 разу (але, водночас, було вивільнено 215 працівників), частка прибуткових підприємств – на 7,9 в.п., а рентабельність операційної діяльності досягла 1,9 % проти – 20,1 % у 2016 році. Також у 2017 році обсяг збитку хімічної промисловості зменшився до – 35,7 млн. грн. (проти 2871,8 млн. грн.). Для області характерні одні з найвищих в Україні значень показника частки експорту в обсязі реалізованої хімічної продукції (≈80 %).

У *Сумській області* у 2017 році відбулось зростання темпів приросту обсягу реалізованої хімічної продукції (23,9 % проти – 17,6 % у 2016-му) і капітальних інвестицій у виробництво хімічних речовин і хімічної продукції (20,4 % проти 12,8 %). Водночас темпи приросту експорту хімічної продукції стали від'ємними (-20,0 % проти 8,2 %), як і фінансовий результат (-22,5 млн. грн проти 9,9 млн. грн). Показники рентабельності операційної діяльності і частки прибуткових підприємств хімічної промисловості цього регіону теж перебували на низькому рівні: 1,1 % і 62,9 % відповідно. У 2017 році частка експорту в обсязі реалізованої хімічної продукції області зменшилась до 38,94 % проти 57,9 % у 2016-му.

Хімічна промисловість *Рівненської області* представлена в основному ПрАТ «Рівнеазот». Це єдине підприємство на території Західного регіону України, яке є виробником мінеральних добрив та адипінової кислоти. Відповідно негативна динаміка показників розвитку хімічної промисловості регіону значною мірою визначається проблемами в діяльності цього підприємства-гіганта. Так, темпи приросту обсягу реалізованої хімічної продукції в області залишаються від'ємними з 2016 р., темпи приросту експорту хімічної продукції – з 2012-го, а темпи приросту капітальних інвестицій у виробництво хімічних речовин і хімічної продукції – з 2015-го. Від'ємними були і значення показників рентабельності операційної діяльності і фінансового результату (сальдо), а частка прибуткових підприємств у 2017 році становила лише 52,8 %. Також в області за цей рік відбулось значне вивільнення працівників хімічної промисловості – 830 осіб.

Одеська область – високорозвинутий індустріальний регіон України. Проте на розвиток хімічної промисловості цієї області суттєво впливає діяльність ПАТ «Одеський припортовий завод». Відтак, фінансові труднощі (борг 193 млн. дол. за поставлений упродовж 2013-2014 років газ), унаслідок яких у 2017 році робота цього державного підприємства була призупинена, стали основною причиною падіння обсягів реалізації хімічної продукції на 90 % (порівняно з 2016-м), обсягів експорту хімічної продукції – на 64 %, а капітальних інвестицій у виробництво хімічних речовин і хімічної продукції – на 33,6 %. Із 2016 року фінансовий результат (сальдо) хімічної промисловості регіону був від'ємним, операційна діяльність – збитковою. Упродовж 2016–2017 років частка прибуткових хімічних підприємств в Одеській області зменшилась на 8,4 в.п., а продуктивність праці знизилась у 7,25 разу при вивільненні 555 осіб (≈15 % середньооблікової кількості штатних працівників хімічної промисловості регіону у 2017 році).

До 2-ї групи віднесено також Донецьку і Луганську області, які мають потужну сировинну базу для розвитку хімічної промисловості. Проте, внаслідок втрати значної частини виробничих потужностей (через військові дії) ці області перестали бути лідерами в рейтингу регіонів України за економічним потенціалом хімічної промисловості. Так, частка Донецької області в структурі реалізованої хімічної продукції у 2017 році зменшилась до 2,7 % (проти 16,9 % у 2012-му), а в структурі експорту хімічної продукції – до 1,3 % (проти 16,0 %). Аналогічна ситуація в Луганській області, однак її частки у названих структурах за цей період скоротились дещо менше: на 8,8 в.п. і 9,0 в.п. відповідно. У такій ситуації закономірними є від'ємні фінансові результати і нерентабельна операційна діяльність хімічних підприємств у цих регіонах. Водночас у Донецькій області упродовж 2013-2017 років частка прибуткових підприємств зросла на 15,9 в.п. (до 76,3 %), а в Луганській – на 20,6 в.п. (до 65,0%). Позитивною є також тенденція до збільшення з 2016 року темпів приросту капітальних інвестицій у виробництво хімічних речовин і хімічної продукції в цих регіонах.

Частка 5-ти регіонів, віднесених до *3-ї групи*, у 2017 р. сумарно склала 6,06 % від загального обсягу реалізованої хімічної продукції в Україні і 3,34 % від її експорту. Проте ці області демонстрували стабільну динаміку нарощення потенціалу хімічної промисловості, зокрема, додатні темпи приросту обсягів реалізації (окрім Закарпатської у 2016 р.) і експорту (окрім Житомирської у 2017 р.) хімічної продукції. Окрім того, про перспективність розвитку цього сектора переробної промисловості в регіонах 3-ї групи свідчать незмінно високі значення показників ефективності функціонування їх хімічних підприємств. Так, упродовж 2013–2017 рр. фінансовий результат (сальдо) хімічної промисловості був додатним в усіх областях групи – *Львівській, Закарпатській, Житомирській, Миколаївській і Херсонській*, а операційна діяльність – рентабельною (окрім Львівської області у 2014 р.). Найефективніше функціонувала хімічна промисловість Миколаївської області, досягнувши найвищих серед регіонів України значень показників рентабельності операційної діяльності (27,5 % у 2017 р.) і частки прибуткових підприємств (87,5 % у 2016-му). Цей регіон також володіє значним експортним потенціалом – частка експорту в обсязі реалізованої хімічної продукції Миколаївської області у 2017 році досягла 97,11 %.

Частка 6-ти регіонів, віднесених до *4-ї групи*, у 2017 році сумарно склала лише 3,21 % від загального обсягу реалізованої хімічної продукції в Україні і 2,37 % від її експорту. Однак, незважаючи на загалом незначний сировинний і економічний потенціал хімічної промисловості, деякі з областей цієї групи досягли позитивної динаміки значень окремих показників, зокрема:

- темпи приросту обсягів реалізованої хімічної продукції стабільно високі з 2013 року у Чернігівській області (з тенденцією до збільшення), а з 2015-го – у Хмельницькій і Чернівецькій областях (із тенденцією до зменшення);

- темпи приросту експорту хімічної продукції з 2014 року незмінно високі у Тернопільській і Хмельницькій (із тенденцією до збільшення) областях, із 2015-го – у Кіровоградській, а з 2016-го – у Чернігівській (із тенденцією до зменшення) областях;

- темпи приросту капітальних інвестицій у виробництво хімічних речовин і хімічної продукції з 2015 року відчутно (321,4 % за січень-вересень 2017 р.) зростають у Кіровоградській області.

Водночас негативною залишається динаміка показників функціонування хімічної промисловості у Волинській області, яка, водночас, є повністю експортоорієнтованою – у 2017 році частка експорту в обсязі реалізованої хімічної продукції цього регіону склала 90,61%. Варто зазначити, що в решти областей 4-ї групи (окрім Чернігівської) значення цього показника становило близько 50%.

Висновки. Хімічна промисловість є одним із найбільш важливих та перспективних (з огляду на високий рівень технологічності виробництва) секторів економіки. Розвитку хімічної промисловості в Україні сприяє передусім наявність потужної сировинної бази, зокрема, запасів майже всіх видів мінеральної хімічної сировини. Водночас відбувається зниження частки вітчизняної сировини у сировинному балансі хімічних виробництв (до рівня 25–30 %). Окрім того, внаслідок деструктивної дії чинників макроекономічного, ринкового та політичного характеру за останні роки значно зменшився виробничий, а надто – експортний, потенціал хімічної промисловості. Нарощення останнього передбачає реалізацію таких заходів:

- стимулювання експортної активності хімічних підприємств шляхом надання їм організаційно-технічної та інформаційної підтримки у напрямку удосконалення системи управління якістю продукції та забезпечення міжнародної сертифікації виробництв;

- проведення технічного і технологічного переоснащення (із подальшим розширенням) виробничих потужностей експортоорієнтованих базових хімічних виробництв, віднесення їх до категорії пріоритетних інноваційно-інвестиційних проектів та розширення на цій основі експорту хімічної продукції, яка формує експортний профіль України і, водночас, має стабільний попит на світовому ринку;

- створення нових високотехнологічних хімічних виробництв на основі реалізації потужних інноваційно-інвестиційних проектів, які забезпечать товарну диверсифікацію вітчизняного експорту хімічної продукції шляхом збільшення у його структурі частки кінцевої товарної продукції та продукції з поглибленим рівнем технологічної переробки;

- втілення на засадах державно-приватного партнерства інфраструктурних проектів (зокрема з будівництва у портах спеціальних об'єктів для виробництва комплексних добрив, призначених для експорту, а також терміналів для відвантаження хімічної продукції).

Джерела та література

1. Промисловість України 2014–2016: невикористані можливості, шляхи відновлення, модернізації та сучасної розбудови: наукова доповідь / редкол.: О. І. Амоша, І. П. Булеєв, Ю. С. Залознова; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2017. 554 с.
2. Шевцова Г. З., Швець Н.В. Кластеризація хімічної промисловості: європейський досвід та уроки для України. *Вісник економічної науки України*. № 2, 2017. С. 103–109.
3. Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості: наукова доповідь / за ред. В. М. Гейця, Т. О. Осташко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2016. 184 с.
4. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки : науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л. В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2018. 158 с.
5. Офіційний сайт Головного управління статистики України – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References

1. Amosha, O. I., Buleyev, I. P., & Zaloznova, Yu. S. (Eds.) (2017). *Promyslovist' Ukrainy 2014–2016: nevykorystani mozhlyvosti, shlyakhy vidnovlennya, modernizatsiyi ta suchasnoyi rozbudovy* [Industry of Ukraine 2014-2016: unused opportunities, ways of restoration, modernization and modernization]. Scientific Report. Kyiv: Institute of industrial economics of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian]
2. Shevtsova, H. Z., & Shvets, N. V. (2017). *Klasteryzatsiya khimichnoyi promyslovosti: yevropeys'kyi dosvid ta uroky dlya Ukrainy* [Clustering of the chemical industry: European experience and lessons for Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrainy – Herald of the Economic Sciences of Ukraine*, 2, 103–109 [in Ukrainian].
3. Heyets, V. M., & Ostashko, T. O. (Eds.) (2016). *Implementatsiia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS: ekonomichni vyklyky ta novi mozhlyvosti* [The implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU: Economic Challenges and Opportunities]. Scientific Report. Kyiv: Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].
4. Deyneko, O. T. (2018). *Rozvytok promyslovosti dlya zabezpechennya zrostannya ta onovlennya ukraïnys'koyi ekonomiky* [Development of industry for growth and renewal of the Ukrainian economy]. Scientific Report. Kyiv: Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.01.2019 р.

УДК 504.06 (477.83)

Павлова Олена,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-8696-5641
e-mail: trishenec.olena@eenu.edu.ua

Павлов Костянтин,
доктор економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0003-2583-9593
e-mail: pavlovkv@icloud.com

Козлов Владислав,
студент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0001-5006-3278
e-mail: vladyslavdrianovich@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-01-76-85>

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ПОВОДЖЕННЯ
З ТВЕРДИМИ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ**